

UOT:81.

LİŊVOKULTUROLOJİ LÜĞƏTLƏRİN BƏDİİ TƏRCÜMƏDƏ ROLU

Axundova Tairə Hacığa qızı
Dövlət Gömrük Komitəsinin Akademiyası

Xülasə: *Bu məqalədə linqvokulturoloji lüğətlərin bədii tərcümə prosesində əvəzsiz rolu ətraflı şəkildə araşdırılır. Bədii tərcümə yalnız sözlərin bir dildən digərinə çevrilməsi prosesi deyil, həm də müəllifin mədəni kimliyinin, estetik duyumunun və dünya görüşünün tərcüməçi vasitəsilə digər mədəniyyətə ötürülməsini nəzərdə tutur. Bu baxımdan, linqvokulturoloji yanaşma tərcümə prosesinin ayrılmaz hissəsinə çevrilir. Belə ki, bu cür lüğətlər dil vahidlərinin yalnız leksik mənalərini deyil, onların daşdığı mədəni məna qatlarını, simvolik və tarixi kontekstlərini də təqdim edir.*

Məqalədə vurğulanır ki, hər bir xalqın dili onun milli-mədəni kodunu daşıyır. Məsələn, frazeoloji vahidlər, sabit ifadələr, etnik-realiyalar, mifoloji obrazlar və kulturoloji yüklü sözlər birbaşa tərcüməyə tabe olmur. Bu zaman linqvokulturoloji lüğətlər tərcüməçiyə həmin ifadələrin hədəf dildə ekvivalentini axtarmaqda və ya ekvivalentin olmadığı hallarda şərh və ya adaptasiya yolu ilə məna ötürməkdə yardımçı olur.

Açar sözlər: linqvokulturoloji lüğət, bədii tərcümə, mədəni kontekst, leksik-mədəni komponent, frazeoloji vahidlər, milli-mədəni reallıqlar, kulturoloji məna, tərcümə strategiyaları, mədəniyyətlərarası ünsiyyət, adekvatlıq.

Ключевые слова: лингвокультурологический словарь, художественный перевод, культурный контекст, лексико-культурный компонент, фразеологизмы, национально-культурные реалии, культурологический смысл, стратегии перевода, межкультурная коммуникация, адекватность.

Key words: linguocultural dictionary, literary translation, cultural context, lexical-cultural component, phraseological units, national-cultural realities, cultural meaning, translation strategies, intercultural communication, adequacy.

Son zamanlar dilin mədəniyyətlə qarşılıqlı əlaqəsi baxımından araşdırılması son zamanlar intensivləşmişdir. Bu günə qədər tərcümə problemlərinə həsr olunmuş çoxsaylı elmi ədəbiyyatın mövcudluğuna baxmayaraq, bu sahədə aparılan araşdırmalar hələ də davam etməkdədir. Müasir dövərdə tərcüməyə “mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın”, “iki mədəniyyətin təması”nın forması kimi yanaşılır. Bu marağın artması insan və cəmiyyətin dünyadakı mövcudluğunun spesifik forması kimi mədəniyyət fenomeninin dərk edilməsinə olan ehtiyacla bağlıdır.

Müasir dilçiliyin ümumi inkişafı nəzəri və praktik baxımdan antropomərkəzli elmi paradıqmalara əsaslanan, misli görünməmiş dərəcədə aktivləşmiş idrak araşdırmaları ilə xarakterizə olunur. Dilçilik elm, çoxəsrlik tarixə malik olmaqla, bu gün də müasir ictimai inkişaf kontekstində və insanların idrak ehtiyaclarına uyğun şəkildə inkişaf etməkdə davam edir.

Dilçilikdə son illər dil və mədəniyyət əlaqəli tədqiqatlar xüsusi canlanma əldə etmişdir. Bu tədqiqatlar adətən, antropomərkəzli baxışdan çıxış edərək dilin funksiyalarını “insan faktoru” ilə əlaqələndirir və göstərir ki, dil bir fərdin cəmiyyətdə qazandığı təcrübələrin, dünyagörüşünün və modelinin ifadəsidir. Bu modellər onun mifoloji, konkret-təsviri, fəlsəfi və s. düşüncə və dünyagörüşünün məhsuludur.

Linqvokulturologiya – dil-mədəniyyət əlaqəli nəzəriyyələr dilin demək olar ki, bütün vahidlərinin milli-mədəni semantikasını təşkil edir. Bu semantika konseptləri ifadə edir və

xalqın milli təbiətini, cəmiyyətin quruluşunu, mədəniyyətin, incəsənətin, məişətin xüsusiyyətlərini əks etdirir.

Bütün lingvokoqnitiv tədqiqatlar üçün əsas prinsip budur: milli-mədəni semantikaya malik sözlər, anlayışlar və ifadələr xüsusi mənalar daşıyır. Onlar müəyyən vəziyyətlərlə və nominasiyalarla əlaqəlidir. Buraya həmçinin metaforik ifadələr, xüsusi sabit ifadələr və frazeoloji vahidlər, atalar sözləri də daxildir. Dil və mədəniyyətin əlaqəsinin öyrənilməsində linqvokulturoloji lüğətlərin tərtibinin böyük rolu vardır. Marağa səbəb olan lüğətlərin sırasında yalnız dilin quruluşunu və sistemini deyil, həm də müxtəlif xalqların dünyagörüşündəki milli-mədəni xüsusiyyətləri əks etdirən linqvistik və ensiklopedik lüğətlər də yer alır. Məlumdur ki, ilk lüğətlər orta əsrlər dövründə – əvvəlcə əlyazma, daha sonra isə çap şəklində – şumerlərdə meydana çıxmışdır.

Leksikoqrafiya tarixində məqsədi təkcə dilin leksikasını deyil, həm də dünya haqqında bilikləri ideoqrafik lüğət formasında sistemləşdirmək olan lüğətlər də məlumdur. Məsələn, Y.N. Karaulovun “Linqvistik konstruksiya və ədəbi dilin tezaurusu” adlı əsərində [5, s. 56] müxtəlif xalqların dünyagörüşünü təsvir edən qədim Çin, Hind və ərəb ideoqrafik tezaurus lüğətləri haqqında məlumat verilir.

Linqvokulturoloji lüğətlərin tərtibi yalnız xarici dillərin deyil, həm də ana dilinin öyrənilməsində çox faydalıdır. Lüğətlərin növlərinə nəzər salsaq görürük ki, linqvokulturoloji lüğətlər o qədər də yayılmış lüğət növləri deyil. *“Lüğət cəmiyyətin sosial və mədəni fəaliyyətinin, mədəniyyətlərarası əlaqələrin məhsulu olaraq, kommunikasiya üçün əhəmiyyətli olan sosiomədəni konnotasiyaları əks etdirir,”* – deyə E.İ. Arxipova “Linqvokulturoloji aspektdə ideoqrafik lüğətlər” adlı əsərində yazır [3].

Azərbaycanda linqvokulturoloji lüğətin ilk nümunəsi 2025-ci ildə tərtib olunmuşdur [4]. Lakin Musa Adilovun “Qanadlı sözlər” kitabı Azərbaycan dilində yazılmış ilk linqvokulturoloji lüğətə nümunə sayıla bilər. Lakin bu əsər yalnız Azərbaycan dilində işlənmiş qanadlı ifadələrin izahına həsr olunmuşdur. Rus dilçiliyinə nəzər saldıqda görürük ki, bu dildə hazırlanmış lüğətlər linqvokulturoloji lüğətlərin ilk rüşeymi kimi dəyərləndirilə bilər. V.P. Feliçinski və V.M. Mokiyeikonun “Rusca frazeoloji vahidlər” lüğəti, V.P. Feliçinski və Yü. Proxorovanın “Rus atalar sözləri və qanadlı ifadələr”i, İ.V. Zaxarenko, V.V. Krasnıx, D.B. Qudkovun rəhbərliyi ilə “Rus mədəniyyət sahəsi” lüğətləri və s. Bu tip sözlüklər kulturoloji şərhələrlə birlikdə hazırlanmışdır.

Lakin bu və başqa nümunələrin əksəriyyəti yalnız rus dilinə aid idi. Digər dillərlə müqayisə apararı işlər azdır. Halbuki milli-mədəni semantika təkcə bir dilə xas deyil. Bu mövzuda daha geniş müqayisəli araşdırmalara ehtiyac var.

Linqvokulturoloji lüğətlər, bir tərəfdən, yeni elmi-linqvistik paradigmanın – linqvokulturoloji sahənin – terminoloji lüğətləri, digər tərəfdən isə hər hansı bir dilin linqvokulturoloji məkanını və xalqın linqvokulturoloji icmasının linqvokoqnitiv bazasının xüsusiyyətlərini açarı tezaurus tipli lüğətlərdir. Belə lüğətləri şərti olaraq dörd qrupa bölmək olar: 1.Xalqın mədəniyyət konseptləri və linqvokulturoloji məkanının təsviri lüğətləri; 2.Frazeologizmlər və paremiyalara dair linqvokulturoloji lüğətlər; 3.Xalqın mədəni reallıqlarını klassik ədəbiyyat əsərləri əsasında təsvir edən lüğətlər; 5.Terminoloji lüğətlər.

Filoloji mühitdə və geniş oxucu kütləsi arasında aşağıdakı leksikoqrafik əsərlər geniş tanınır:

Birinci qrupa Y.S. Stepanovun lüğəti aiddir. Bu lüğətdə rus mənəvi dəyərləri leksikoqrafik təcrübədə ilk dəfə olaraq konseptual və dil mənəzəsi sistemində təsvir edilmişdir [14].

Belə rus mədəni konseptləri – pravda (həqiqət), zakon (qanun), slovo (söz), lyubov (sevgi), dusha (ruh), xleb (çörək) və digərləri – rus xalqının dünyagörüşü prizmasında

linqvokulturoloji izaha məruz qalmışdır. Bu anlayışların kulturoloji təhlili rus bədii ədəbiyyatından, frazeologiya və paremiyalardan gətirilmiş sitatlar və nümunələrlə zənginləşmişdir.

Məhz bu lüğətin ön sözündə müəllif məntiqi anlayış ilə mədəniyyət konsepti arasındakı fərqi obrazlı şəkildə belə ifadə edir: “...*anlayış düşünülür, konsept isə yaşanır*” [10, s. 47].

Orta məktəblərdə təhsil alanlar üçün nəzərdə tutulmuş L.K. Mullaqalievanın “Rus mədəniyyəti reallıqları” adlı lüğəti tematik prinsip əsasında qurulmuşdur və rus mədəniyyətinin müxtəlif sahələrinə (ailə, qohumluq, bayram və adətlər, sənətkarlıq və s.) aid açar anlayışları izah edir [10].

İkinci tip lüğətlərə linqvoölkəşünaslıq və linqvokulturoloji lüğətlər daxildir. Bu lüğətlərin əsas məqsədi milli-mədəni özünəməxsusluğun izahıdır. Frazeologizmlərin və atalar sözlərinin özünəməxsusluğu, onların etimologiyası və işlənmə kontekstləri xüsusi maraq doğurur. Alimlərin fikrincə, mədəniyyət baxımından ən sıx işarələnmiş dil vahidləri sabit ifadələrdir – idiomlar, frazeologizmlər, atalar sözləri və deyimlər, qanadlı ifadələrdir. Çünki məhz bu vahidlər milli dünyagörüşü sisteminin xüsusiyyətlərini əks etdirir. Bu səbəbdən, dilin sabit ifadələrinin obrazlı-motivasiya əsasları şifrələnmiş şəkildə ola bilər və onların mənası yalnız leksik komponentlərin izahı ilə açıqlana bilməz.

İlk linqvoölkəşünaslıq lüğətləri ana dilinin xarici dil kimi digər xalqlara öyrədilərkən yaranmışdır. Bu, təsadüfi deyil, çünki öyrənilən dildə sabit ifadələrin düzgün və yerində işlədilməsi dil biliyinin yüksək səviyyəsini göstərir. Məsələn, Y.E. Proxorov və V.P. Felitsinanın “Rus atalar sözləri və deyimləri. Linqvoölkəşünaslıq lüğəti” [11] əsərində “*Hədiyyəlik atın dişinə baxmazlar*” atalar sözünün mədəni mənası izah edilir. Bu atalara sözü Azərbaycan dilində “*Bəy verən atın dişinə baxmazlar*” şəkilində ifadə olunur. Əslində hər iki variant eyni semantikanı daşıyır.

Tarixən at istər azərbaycanlılar, istərsə də ruslar üçün əsas təsərrüfat qüvvəsi sayıldığı üçün qiymətli olmuşdur. Alıcılar atın yaşını və yararlılığını müəyyən etmək üçün dişlərinə baxırdı. Qoca atlarda dişlər adətən aşınmış və qeyri-bərabər olurdu. Lakin at hədiyyə olaraq verilmişdisə, artıq onun yaşı və durumu əhəmiyyətini itirirdi. Lüğətdə bu atalar sözlərinin nitqdə hansı hallarda istifadə edildiyi də izah olunur.

Rus frazeologizmlərinin obrazlı motivasiyası və mədəni mənası isə V.M. Mokiyeikonun “Rus frazeologizmləri. Linqvokulturoloji lüğət” [9] əsərində təqdim olunur.

Əgər linqvoölkəşünaslıq lüğətləri Azərbaycan, rus, ingilis dillərini xarici dil kimi öyrənənlər üçün nəzərdə tutulubsa, linqvokulturoloji lüğətlər geniş kütlələrə mədəniyyətlə bağlı məlumatları ötürmək məqsədi daşıyır, çünki onlar xalqın linqvokulturoloji məkanını təsvir edir. “*Bu lüğətdə xalq folklorunda və ədəbiyyatda (xüsusi adlar və sabit ifadələr, mifoloji obrazlar, heyvanlarla bağlı simvollar və s.) geniş təmsil olunan vahidlər yer alır ki, bu da xalqın dünyagörüşü mənzərəsinin və onun dildə əksinin formalaşmasına təsir edir*”, – deyər “Rus mədəni məkanı. Linqvokulturoloji lüğət”in müəllifləri qeyd edirlər [12, s. 2].

Bu tip lüğətlər dildəki mədəni reallıqların təsvirini təqdim edir. Lüğətin üstün cəhəti bədii ədəbiyyat və folklorlardan götürülmüş geniş kulturoloji materialın istifadəsidir.

Hər iki tip lüğət istifadəçilərdə linqvoölkəşünaslıq və linqvokulturoloji kompetensiya formalaşdırır. Bu da öyrənilən dilin dil və mədəniyyətin vəhdətindəki dünyagörüşünü qavramağa imkan verir [2].

Bədii ədəbiyyat materialları əsasında xalqın mədəni reallıqlarını təsvir edən linqvokulturoloji lüğətlər milli ədəbiyyatın öyrənilməsi və milli mədəniyyəti və mentaliteti ilə tanışlıq baxımından böyük əhəmiyyət daşıyır [13; 15; 16].

“Əvvəlki əsrlərə aid ədəbiyyat nümunələrinin milli-mədəni komponentlərinin arxaiklaşması, bu əsərlərin tədris prosesində linqvokulturoloji təhlilinin vacibliyini artırır” [16, s. 5].

Bu qrupda olan lüğətlərdə zəngin kulturoloji material əsasında klassik əsərlərdəki söz və ifadələrin izahı verilir. Bu leksik vahidlər köhnəlmiş mədəni reallıqları bildirir və müasir oxucular üçün anlaşılmazdır. Tematik şəkildə qurulmuş bu tip ensiklopediyalar oxucunu o dövrün sosial təbəqələri və rütbələri, ənənələri və bayramları, geyim tərzləri, çəki və uzunluq ölçüləri, nəqliyyat vasitələri, torpaq bölgüsü və artıq tarixi inkişaf nəticəsində əhəmiyyətini itirmiş çoxsaylı milli reallıqlarla tanış edir.

Nəhayət, dördüncü qrupa daxil olan terminoloji lüğətlərin məqsədi, linqvokulturoloji sahədə işlənən termin və elmi anlayışların sistemləşdirilməsidir. Hələlik bu sahədə ilk və yeganə terminoloji lüğət məşhur rus alimləri D.B. Qudkov və M.L. Kovşovanın tərtib etdiyi “Linqvokulturoloji terminlər lüğəti”dir [7].

M.V. Kovşovanın sözlərinə görə, bu tip lüğətlərin məqsədi: linqvokulturoloji əsas anlayışların təhlili, yaxın sahələrdəki oxşar terminlərlə fərqləndirilməsi, bu terminlərin sistemli şəkildə təsviridir [6, s. 49].

Yuxarıda təqdim olunan müxtəlif tipli linqvokulturoloji lüğətlərin icmalı, linqvokulturoloji elmi paradigmanın nailiyyətlərinin sistemləşdirilməsinin zəruriliyini sübut edir. Məhz bu zərurət bu nəşrin müəlliflərini linqvokulturoloji ensiklopedik lüğətin hazırlanmasına sövq etmişdir.

Bizim fikrimizcə, müəyyən frazeoloji vahidlərin semantikasi və daxili forması yalnız konkret dil cəmiyyətinin yaradıcı təfəkkürünə əsaslanaraq şərh edilə bilər. Bu ifadələr ümumbəşəri idrak modellərinin nümunəsi kimi göstərilə də, onları tam anlamaq üçün müxtəlif dillərdən nümunələr müqayisə edilməlidir.

Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi Azərbaycan dilinin ilk linqvokulturoloji lüğəti 2025-ci ildə nəşr olunmuşdur. Bu ikidilli linqvokulturoloji lüğət “Rus-Azərbaycan, Azərbaycan-rus dilinin linqvokulturoloji” lüğətidir. Lüğətdə rus dilindəki sabit ifadələr əks olunmuş, onların Azərbaycan dilindəki qarşılıqları verilmişdir. Bu sabir idadələr əsasən atalar sözləri və zərb məsəllər, frazeoloji ifadələrdir. Hər iki dilindəki bu tip ifadələr hər iki xalqın mədəniyyətinin göstəricisi kimi meydana çıxır. Məsələn, *Терпение и труд все перетрут* – *Səbr ilə halva bişər ey qora səndən, bəsləsən atlas olar tut yarpağından*. “İfadənin fəlsəfi-konseptual mənası budur: milli konnatsiya dilimizdəki ifadənin obrazlı quruluşundadır: qoradan halva, tut yarpağından atlas (ipək) almaq ancaq səbrlə və lazımi əmək sərf etməklə başa gəlir” [4, s.283].

Belə müqayisələr milli-mədəni fərqlilikləri və ya oxşarlıqları üzə çıxarmağa kömək edir — ya tam ziddiyyətlər, ya da formal baxımdan eyni olan, lakin semantik cəhətdən fərqli ifadələr ortaya çıxır.

Milli-mədəni semantikasi olan ifadələrin müxtəlif dillərdəki müqayisəsi geniş ümumiləşdirmələr aparmaq, universal və spesifik xüsusiyyətləri müəyyənləşdirmək üçün geniş imkanlar yaradır. Bu lüğət əsasən rus və azərbaycan dillərindəki frazeoloji vahidlərin milli-mədəni tərəfini əhatə etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Əsas çətinlik semantik strukturu, daxili forması və metaforik əsasları əhatə edən parametrlərin təsvirindədir. Həmçinin bu ifadələrin digər dillərdəki qarşılıqları və assosiasiyaları da nəzərə alınmalıdır. Məsələn, *Утро вечера мудренее* – *Axşamın xeyrindən səhənin şəri yaxşıdır*. “İfadənin bəşəri mənası dilimizin milli donuna müvəffəqiyyətlə geyindirilib. Çünki başqa dillərdə olduğu kimi, bəsit obraz müstəvisində deyil, kateqorial analizlər (xeyir-şər) sistemində izah olunur: həm də ki, bu anlayışlar zaman-məkan çərçivəsini hər bir halda (gecə də gündüz də) tamamlayır. İnsanın psixoloji və ətrafmühiti

dərk etmək qabiliyyəti axşama yaxın artıq bir qədər kütləşir; bu qanunauyğunluqdur” [4, s.293].

Bu ifadələrin semantik strukturu və yaradıcı təfəkkürlə uyğunluğu göstərir ki, müxtəlif xalqların və millətlərin dünyagörüşləri müəyyən ümumi modellərə əsaslanırlar.

Başqa bir mənzərə isə semantik və sintaktik uyğunluğu olmayan, lakin eyni məna yükü daşıyan ifadələrdə müşahidə olunur. Məsələn, rus dilindəki *язык без костей* – ifadəsi Azərbaycan dilində fərqli sintaktik konstruksiyada müdaxilə çıxır. *Dil ətdəndir-hara istəsən dönər* və yaxud *Dil sümüksüzdür, amma sümüyü sındırar*.

Azərbaycan və rus insanının bədii təfəkkür parametrləri bəzi hallarda üst-üstə düşür: *He красна изба углами, а красна пирогами* – Qonaqsız ev – susuz dəyirmanı // Qonaqsız ev suyu soğulmuş dəyirman kimidir. “Xalqımızın dilində yer almış onlarla atalar sözləri və zərb məsəlləri vardır ki, el-obamızın, adamlarımızın qonaqpərvərliyinin simvolik ifadəsinə çevrilmişdir, xalqımızın mental simasını, axırncı tikəsini də özünə qıymayıb, qonağa saxlamağını əks etdirir” [4, s.194].

Belə konstruksiyalar isə milli dünyagörüşü, mifoloji təfəkkür və mədəniyyətə dair spesifik sahəyə aiddir.

Bununla belə, bu cür ifadələr müxtəlif etnosların dünyanı qəbul etməsi ilə bağlı olan bədii-mifoloji təfəkkürün identifikasiyası və təhlili üçün yaradılıb: hər bir etnosun dünya haqqında öz təsəvvürü və tipik vəziyyətin izahı mövcuddur.

Lügətə daxil edilən material struktur (formal) baxımından müxtəlif vahidlərdən – lügət sözlərindən, frazeoloji birləşmələrdən, cümlə tərkibli frazeologizmlərdən, atalar sözlərindən və mürəkkəb modelə malik frazeoloji konstruksiyalardan ibarətdir.

“Bu materialın əsas dəyəri yalnız onun milli-mədəni semantikayla (bu, nəticədir) ifadə vahidlərini təqdim etməsində deyil, həm də bu vahidlərin milli mifoloji təfəkkür, insanın milli spesifikasiyası, öz dünyagörüşünü yaradıcı təsvir və ifadə etmə imkanlarını model və nümunə formasında təqdim etməsindədir” [4,s.10].

Bu cür konstruksiyalara tam ekvivalentlər tapıldıqca, bu konstruksiyaların ontoloji model kimi mövcudluğuna bir daha əmin olursan.

“...dilnin linqvokulturoloji səviyyəsində fərqli xalq obrazlarının strukturundan ibarət ikili bir sistem təşkil edir və əgər ümumiyyətlə bir insanın dünyagörüşünə uyğunlaşdırılır” [4, s.11].

Orijinal mətni oxuyan müəlliflə eyni fon biliklərinə malikdir və bu səbəbdən ona aydın olan mədəni elementlər, tərcümə oxucusu üçün yad görünə bilər. Hətta müəllifin məqsədli şəkildə istifadə etmədiyi bəzi tarixi və ədəbi allüziyalar da tərcümədə qabarıq şəkildə görünür və bu elementlər diqqət mərkəzinə çıxır. Yəni tərcüməçi yalnız müəllifin nəzərdə tutduğu oxucu üçün vacib olanı saxlamağa çalışır. Bu zaman orijinalın milli-mədəni özəllikləri silinir və hadisələrin başqa mədəniyyətə – tərcümə dilinin mədəniyyətinə köçürülməsi tələb olunur.

Tərcüməyə yanaşmalar bir sıra qarşıdurmalar – oppozisiyalar formasında qruplaşdırıla bilər. Ən məşhurlarından biri “sərbəst – sözbəsöz tərcümə” qarşıdurmasıdır. Bu iki yanaşmanın tərəfdarları arasında mübahisələr indiyədək davam edir. Linqvokulturoloji lüğətlərdə isə sözbəsöz tərcümədən söz belə gedə bilməz.

Bəzi tərcüməçilər tərcümənin ana dilin ruhuna və yerli oxucunun dil vərdişlərinə uyğun olmasının vacibliyini bildirirlər. Digərləri isə oxucunun başqa mədəniyyəti və düşüncə tərzini dərk etməsinə kömək etməyə çalışır. Birinci yanaşma sərbəst tərcüməyə, ikinci isə sözbəsöz tərcüməyə gətirib çıxarır. Mədəniyyət tarixində bu iki tərcümə növü bir-birini əvəzləyir.

Sözbəsöz tərcümə bədii əsərin dərinliyini əks etdirə bilmədiyi kimi, çox vaxt ümumi mənanı da çatdırmır. Məşhur rus şairi A.A. Fet sözbəsöz tərcüməyə meyilli olduğu üçün tənqid olunmuşdur. Onun bu cür tərcümələri rus dili baxımından kobud və anlaşılmaz hesab

olunmuşdur. Lakin özü belə demişdir: “*Mən hər zaman sözbəsöz tərcümənin dəyərinə və forma uyğunluğunun vacibliyinə inam bəsləmişəm... Tərcüməçiyə böyük xoşbəxtlikdir ki, orijinal əsərin bədii formasının heç olmasa bir hissəsini çatdırma bilsin...*” [8, s.67].

Tərcüməçi, əslində, orijinal mətni deyil, həmin mətnin öz anlayışını ifadə edir. Deməli, bədii tərcümə orijinalın hərtərəfli dərk olunmadan mümkün deyil. Təkcə xarici dili bilmək kifayət etmir, həm də bədii obrazı, milli koloritlə birlikdə ifadə etmək bacarığı tələb olunur.

Tədqiqatda qeyd olunur ki, belə lüğətlərdən istifadə həm tərcümənin adekvatlığını təmin edir, həm də orijinal mətnin estetik dəyərini və mədəni zənginliyini qoruyur. Eyni zamanda, lüğətlərin sistemli və təhlil yönümlü qurulması tərcümə təlimində, tədrisdə və tərcümə strategiyalarının müəyyənləşdirilməsində də əhəmiyyətlidir. Nəticədə, lingvokulturoloji lüğətlər təkcə praktik tərcümə fəaliyyəti üçün deyil, həm də mədəniyyətlərərsası ünsiyyət və dil araşdırmaları üçün vacib bir elmi-metodoloji vasitə kimi qiymətləndirilir.

Ədəbiyyat

1. Adilov M. Qanadlı sözlər. Bakı, Yazıçı, 1988, 440 s.
2. Fatkullina F.G., Morozkina E.A., Suleimanova A.K. Modern Higher Education: Problems and Perspectives. Procedia – Social and Behavioral Sciences. 2015; T. 214: 571 – 577. Available at: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042815061170>
3. Fatkullina F., Morozkina E., Suleimanova A., Khayrullina R. Terminological Multifaceted Educational Dict
3. Архипова Е.И. Идеографические словари в лингвокультурологическом ракурсе. Филологические науки. 2014; № 2. Available at: <https://research – journal.org/languages/ideograficheskie-slovari-v-lingvokulturologicheskom-rakurse>
4. Гамидов И., Мамедли Н., Мамедова Р., Гусейнова Т. Русско-Азербайджанский и Азербайджанско-русский лингвокультурологический словарь /–Bakı: Elm və təhsil, 2025, 360 s.
5. Караулов Ю.Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка. Москва, 1981.
6. Ковшова М.В. Словарь лингвокультурологических терминов: идеи, принципы, схема, опытный образец. Язык, сознание, коммуникация: сборник статей. Москва: МАКС Пресс, 2013; Выпуск 46.
7. Ковшова М.В., Гудков Д.Б. Словарь лингвокультурологических терминов. Москва: Флинта, 2017
8. Межова м. В. Национальнокультурный аспект перевода художественной литературы <https://cyberleninka. ru/article/ n/natsionalno-kulturnyyu-aspekt-perevoda-hudozhestvennoy-literatury>
9. Мокиенко В.М. Русские фразеологизмы. Лингвокультурологический словарь. Москва, 199

РОЛЬ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИХ СЛОВАРЕЙ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПЕРЕВОДЕ

Ахундова Таира Хаджиага кызы

Резюме

В данной статье подробно рассматривается незаменимая роль лингвокультурологических словарей в процессе художественного перевода. Художественный перевод представляет собой не просто перенос слов с одного языка на

другой, но и передачу через переводчика культурной идентичности автора, его эстетического восприятия и мировоззрения в рамках другой культуры. В этом контексте лингвокультурологический подход становится неотъемлемой частью процесса перевода. Подобные словари отражают не только лексическое значение языковых единиц, но и раскрывают их культурные смысловые пласты, символические и исторические контексты.

В статье подчёркивается, что язык каждого народа является носителем его национально-культурного кода. Например, фразеологизмы, устойчивые выражения, этнокультурные реалии, мифологические образы и слова с культурологической нагрузкой не поддаются прямому переводу. В таких случаях лингвокультурологические словари помогают переводчику подобрать эквивалент на языке перевода или, при его отсутствии, передать смысл с помощью пояснения или адаптации

THE ROLE OF LINGUOCULTURAL DICTIONARIES IN LITERARY TRANSLATION

Akhundova Taira Hajiaga
Summary

This article provides an in-depth analysis of the indispensable role that linguocultural dictionaries play in the process of literary translation. Literary translation is not merely the conversion of words from one language into another; it also involves conveying the author's cultural identity, aesthetic perception, and worldview into a different cultural framework through the translator. In this regard, the linguocultural approach becomes an integral part of the translation process. Such dictionaries not only provide lexical meanings of linguistic units but also reveal their cultural layers of meaning, symbolic associations, and historical contexts.

The article emphasizes that the language of every nation carries its national and cultural code. For example, phraseological units, idioms, ethnocultural realities, mythological images, and culturally loaded words often defy direct translation. In such cases, linguocultural dictionaries assist translators in finding equivalents in the target language or, when such equivalents are lacking, in conveying the meaning through commentary or adaptation.

Rəyçi: filologiya elmləri doktoru Aynel Məşədiyeva
Dövlət Gömrük Komitəsinin Akademiyası 11 İyun 2025-ci il tarixli iclasın 04 sayılı protokol
Daxil olma tarixi 12 İyun 2025-ci il.